

CZIGÁNY GYÖRGY

Szólampróba

Tremolo

CZIGÁNY GYÖRGY (1931) Budapest

A minél tökéletesebb, tisztább összhangzás érdekében tartanak az igényes karvezetők, karmesterek szólampróbát is: egy-egy dallamvonulat életét a többitől függetlenül kicsiszolva, előkészítve a teljes mű megszólaltatására. Kiderül, hogy a mellékesnek látszó, háttérben maradó, „töltő” szólamok is fontosak a hangzás egészének pompájában. Ilyen szólampróbálgatás az én életrajzi sorozatomban a melléktémák kiemelése, az életút egészéből kiemelt bemutatása. Költő vagyok, ez a legfontosabb munkám. Ehhez nekem a zongoraművészi gyakorlatra is szükségem volt, s nem nélkülözhettem volna a versírás érdekében a szerkesztői, riporter tevékenységet sem, a rádiós-tévésvéztizedeket. De adatott más is. Műkedvelő módjára, szeretetből váltam valamennyire orgonistává! Koncertezésre nem gondolhattam, de a napi liturgia szolgálatában mégis eljutottam elég virtuóz fokra, különösen az improvizációkban gyümölcsöztetve a zongorista manuális fölényét. Ostrom után a szomszédunkban álló krisztinavárosi templomban ministrálgattam, s az alakulató énekkar kíséretét láttam el harmóniumon, később orgonán. Karnagyunk a neves zeneszerző, konzervatóriumi tanár volt: Deák-Bárdos György. Akkoriban a bátyjától, Bárdos Lajostól megkülönböztető előnevét már nem használta. A helyi kántor nem volt alkalmas bonyolultabb kották lejátszására, a maga módján kísérte a templomi népéneket. Tizenöt évesen, jobb híján, én-rám hárult az énekkar kísérete. Mise kezdetekor, áldoztatás alatt vagy kivonulásra pedig a rögtönzés, a hirtelenjében kitalálendő orgonamuzsika. Nagyon élveztem. Pedig nem az előadó élvezete fontos, hanem a hallgatóságé, a híveké az áhítatot segítő ünnepi hangulatban. Ültem a hárommanuális hangszer előtt, már kiigazodtam a pedálok használatában is. A redőnyök pedállapjait finoman lehetett nyitni-becsukni, ha egy motívumot kicsit hallhatóbbá vagy tartózkodóbbá akartam formálni. És ott volt a lábbal is, kézzel is kapcsolható „tutti”, mely a teljes, hatalmas hangszekrényt megzendítette, amikor a sekrestye ajtajában megrántották a mise kezdetét jelző harangocskákat. Úgy ültem ott szemben a három billentyűsossal, az ötvenkét regiszterkapcsolóval, mint pilóta egy hatalmas repülőgép vezetőfülkéjében. Csábítóak voltak a regiszterek elnevezései: vajt fuvola, vox caelestis, zergekürt, trombita, és örömet szerzett a kétlábás csilingelő sípok megszólaltató billentő mozdulat is a hófehér lapocska hajlatában. Lábamat a mély c-hangra helyeztem: a tizenhat lábás basszus nagyon halk volt, szinte csak morajló remegés, távoli földrengés jele. És a kapcsolótáblák végében ott volt a tremolo! Kevésbé jó ízlésű kántorok szokása volt, hogy ezt az igen gyöngéd hatást az áldoztatás perceiben bekapcsolták, egy-két népénekdallamot szentimentálisra hangolva ismételtettek, meglágyítva a hívek szívét. Ahogy Illényi Katica is a maga közönsége szívét a Művészetek Palotája nagytermében, amikor megszólaltatja meg sem érintendő hangszerét, a theremint, melynek édesen búgó, fel-felsikoltó hangja igen emlékeztet az orgona tremolo játékának érzelmességére. Vagy a régi tánczenekarok hasonló hangú hangszerére, az „éneklő fűrészre”. A tremolo romantikus hatás, régi orgonákon ismeretlen volt. A theremin története újabb, már 20. századi: egy szovjet-orosz fizikus, csellóművész talál-mánya, aki a húszas évek végén az orosz zene legismertebb melódiáival nagy

sikereket aratott elektronikus hangszerén. A theremin elektromos hullámaival a kezek értő koreográfiája irányítja, hangerőt és a dallamok hegy-völgyeit a kezek légies mozgásával teremti meg az előadó. A zseniális fizikus egyébként a szovjet titkosszolgálat megbízottjaként New Yorkban mint muzikus vált híressé. Míg nem beleszeretett egy néger nőbe, feleségül kívánta venni: ez a szovjet illetékeseknek nem tetszett. Talán az amerikai családi kötődést már sokallták. Theremin azonban nem fogadott szót, hát elrabolták, hajóra tették, s nemsokára szibériai fogolytáborban találta magát. Innen csak a rendszer összeomlásakor szabadult. Még vissza is térhetett boldog élete színhelyére, New Yorkba, de ott nemsokára meghalt. Kamaszkoromban még ki-kipróbáltam a tremolo remegő, lebegő hangzásait, de hamar leszoktam róla. Akkor már a trombitaregiszter markáns rézhangzása jobban tetszett, különösen ha a „Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat” diadalmas himnusz háromszor, fél hangonként magasabb hangnemben ismétlődő fanfárjait lehetett megszólaltatnom. Viszont az énekkari próba előtt, az üres templom visszhangos hajóiban szinte ijesztően hatott, amikor a nevetgélő lányok kedvéért betrombitáltam: „aki nem lép egyszerre, nem kap rétest estére...”

Harminc éven át orgonáltam a Krisztinavárosban. Az első esztendő, úgy érzem, évtizedekig tartottak, a következő évtizedek semeddig... Egyszer, a kezdeti időkben a Mátyás-templom orgonáját is kipróbálhattam. De nem üres templomban és nem is kóruspróba alkalmából. Egyszerűen betévedtem vasárnap délelőtt a Koronázó-templomba, s vártam a szokásos nagymisé, melyen a kitűnő budavári énekkar szerepelt Bárdos Lajos vezényletével. Már csaknem kezdődhetett volna a szertartás, amikor valaki hátulról sietősen megérintette a vállamat. Az akkor fiatal zenetörténész, a kórus tagja, Falvy Zoltán volt az. Később a Zenetudományi Intézet igazgatója lett. Gyere fel gyorsan, súgta, nincs orgonistánk, nem jött meg a Várhelyi Tóni... Mentem a csigalépcsőn, kissé az izgalomtól is kapkodó lélegzéssel. Közben kiderült: Bárdos György *Szent Imre miséje* a műsor. Ezt a Krisztinában már játszottam néhányszor. Fölérve üdvözöltem a karnagy urat, s gondoltam, a hátralévő percekben ad néhány utasítást, figyelmeztet a tempóváltásokra, hiszen soha nem muzsikáltunk együtt. Bárdos azonban udvariasan bólintott, az orgona felé mutatott, foglaljak helyet. Azután elfordult, mint aki most már igazán ráér csendes figyelemmel várakozni a mise kezdetére. A darab, úgy emlékszem, hibátlanul szólalt meg, áldás után a *Himnusszal*, a *Boldogasszony Anyánk* népénekekkel, szokásosan. Ennek témáira rögtönöztem záró muzsikát, Debussy- és Honegger-művekből ellesett harmóniaváltások és futamok virtuóz halmozásával. Hogy erről mit gondolt Bárdos, a Zeneakadémia tudós professzora, nem tudom, mert nem szólt semmit, de barátságos mosollyal köszönt végül el tőlem.

Orgonáltam más hangszeren is. Néhány éve, a Szent Kereszt-templom új orgonájának szentelése alkalmából például, ahol az első bevezető akkordokat a hangszert megáldó püspök játszotta, ünnepi miseruhájában. Takács Nándi volt az, a kiérdemesült székesfehérvári megyéspüspök. Nándinak mondom a püspök urat, hiszen krisztinai orgonistaként az ötvenes években így ismertem meg. Mint jó muzikus, zeneszerző kórust vezetett, minthogy a pápi működéstől, politikai okokból, hosszú évekre el volt tiltva. Kedvtelésből orgonálhattam én zongoraművészként, rádiós-tévé esztendeimben is. Adódtak nagyszerű alkalmak. Egyszer Báthy Annát kísértem a Városmajori-templomban, talán rokona esküvőjén énekelt egy *Ave Mariát*. Akkor még nem is tudtam róla, hogy a húszas-harmincas évek egyik legnagyobb szopránja volt, énekelt Bruno Walter és Toscanini vezényletével is. A kilencvenes években más alkalom adódott, Kiskunhalason forgattunk, zenei tévé műsorunk révén. Üzenték, hogy van a városban egy ismeretlen énekesnő, esetleg énekelne egy Schubert- vagy Gounod-*Ave Mariát*. Gondoltam, elfeledett idős hölgy lehet: hadd

szerepeljen megint szegényke! Igent mondtam tehát. A felvétel reggelén készülődtünk. A forgatás kapkodás és tétlen várakozás kettősségében zajlik általában. Itt hamar mellém lépett egy miniszoknyás, csinos lány. Rögtön láttam, hogy ez csak a sminkes lehet. Eddig soha nem láttam: s milyen szép! Kezet fogtunk, rámosolyogtam. – Hol sminkelünk? Csodálkozva nézett. S gyors félfordulattal már a templom magasába. – Azt mondták, próbálunk majd fenn... Hirtelen megértettem: ő az említett szereplőnk. Gyönyörűen énekelt. De még nem tudta, hogy operaénekes akar-e lenni, vagy marad az atlétikánál. Világhírű operaénekes lett. Miklósa Erika volt az! Győrben, a Városháza orgonáján Simándy Józsefet kísértem, a magam születésnap irodalmi estje keretében. Orgonáltam a Budapesti Madrigálkórus muzsikusaként párizsi templomban, lausanne-i rádióstúdióban, s több nyáron át Kőröshegyen, a román kori templom hangszerén. Farkas Ferenc *Kőröshegyi betlehemesét* adtuk elő: virtuóz orgonaszólók is voltak benne.

A krisztinavárosi templom énekkarában voltak öregek és diáklányok is. A tenor szólamot Béla bácsi vezette, mérnökember, mellényzsebéből mindig kikandikált fehér villanással a logarléc. Egyik fülére már nem jól hallott, beszélgetni nehéz volt vele, de mellette énekelni könnyű, kívülről tudta a kottát: hozzá kellett igazítani a torkokat. Az altban makacsul lehajtott fejjel énekelt Borovszkyné, ő is eminensen tudta a szólamát, néha bólogatva serkentette társait a tempó követésére, nehogy „sleppeljenek”. Szemüvegkerete és arcának ráncai a félhomályban különös, sűrke ceruzarajzként öltöttek ovális, egybejártszó formákat. Eltűntek ők, el az egész kórus. A copfos lány és a mi bikahangú basszusunk, a bajszos egyetemista elmaradt: összeházasodtak. Vékonnyan fuvalázó tenorunk téli napokon korcsolyázni indult a Balatonra, Gyertyaszentelőkor beszakadt alatta a jég, Tihany partjainál, hónaljig érő vízben állt meg a szíve.

Hallottam az akkori kor legjobb rögtönzőjét, Gergely Ferencet is játszani a krisztinavárosi orgonán. Egyszeri alkalom volt: nem leírásra, megörökítésre szánt mű, hanem az élőbeszéd frissességével tényleg a pillanat tüneménye. Csak most, csak itt, egyetlen egyszer szólalhat meg, rendeltetése szerint. Anyaga e zenének természetesen lazább, esetlegesebb a kompozícióénál, reminiscenciák, melodikus emlékek idézetszerűen tűnhetnek fel benne, változva rögtön mássá. Ahogy a motívum tűnődve lebeg a súlyos és puha pedáldallamok, valami tengerhullámmás felett, madárként. Azután felnőnek ezek a mélyből jött dallamok, töredékeik hirtelen új rendbe állnak össze, s most értjük meg, hogy ezek a téma fordításai, eltorzított, megnagyobbított változatai, a finoman elhangolt akkordok során túl pedig, mint amikor egy lépegető ember árnyéka eszelősen hosszúra nyúlik alkonyatkor: dallam és árnyéka együtt játszanak. De már az árnyék valaki másé, új dallamé, ez ott zsi bong az új regiszterek színeiben s a megállíthatatlan folyondármozgásból heves figuráció fakad, roppant indulatok ritmusai borítják el a szólamok együtt zengő halmait.

Sok évvel később még meglátogathattam az én öreg krisztinavárosi orgonámat. Méghozzá Ferencsik János karnagy úrral, akivel portréfilmjén dolgoztunk. Arra kértem, itt, a templom kórusán mondja el, hogyan is kezdődött zenei pályája. Tudtam a történetet, mégis, a felelő növendékéért szurkoló tanár izgalmával hallgattam elbeszélését. Akkoriban remek orgonista volt a kántor: Bodrogi bácsi. Ferencsik Jánoska, a kisleány ott sürgött-forgott körülötte, leste a művész minden mozdulatát. Az evangélium felolvasását követő prédikáció tizenöt-husz percére Bodrogi bácsi mindig fölkerelkedett, hogy a szemközti bárban megerősítse magát egy pohárka itallal. Egyszer azonban, úgy látszik, rövidebbre sikeredett a plébános szentbeszéde a szokásosnál, a mise folytatódott, Bodrogi bácsi pedig sehol! Amikor felajánlásra rázta meg a négylevelű lóhereként négy kis kolompból épített csengőjét a ministráns,

Ferencsik cselekedett. Az orgonához ült, s játszani kezdte a soron következő népének bevezetését. Ekkor érkezett meg a művész, lihegve, ámulva. Biztos volt benne, hogy helyébe egy angyal telepedett: az játszik. Ettől a naptól kezdve tanítgatta Ferencsiket összhangzattanra, a bonyolultabb orgonadarabok előadására. Ha tudhatta volna, hogy a kor legnagyobb magyar karmesterét indította el muzsikusi életútján!

Az én gyermekeim is tébláboltak a kóruson. Zolikám utolsó könyvében Istenről írt egy novellát. Még megérte a kötet megjelenését. Novellájában boldogan fedeztem föl kisgyerekkorának templomi emlékeit. Azt írta: „A miséket fenn, a kóruson töltöttem, mert ilyenkor apám orgonált, aki ugyan nem volt kántor, de nagyon szeretett orgonálni, ezt mindig láttam rajta, ha néztem. Oda-vissza jártam a korlát és az orgona között, mert lenézni sem volt rossz, kitérültem a nekem akkor még hatalmas templom, amelyről már akkor tudtam, hogy kerekre rakták a szentélyét, s feljebb vonszolták, hogy egy kereszthajóval kibővíthessék még. Aztán néha hátramentem a sípok közé is, oda, ahol a régi, lábbal használatos fújtató is volt, meg por és galambtollak. Szerettem a népénekeket. Az *Isten báránya* és a *Szent vagy, Uram* volt a két kedvencem, de az igazi az volt, amikor véget ért a mise, s néztem, ahogy a hívek tömege csoszog kifelé, apám pedig elkezdett improvizálni. Futott a keze különböző manuálokon, különböző regisztereket nyitott meg, s a lába a pedálokra ment lejjebb és lejjebb és még lejjebb, míg bele nem remegtek a templom ablakai, s mindenki a tüdejében érezte a basszussípok rezgését. Azt hiszem, ez volt az első rockélményem, nem is értettem később, miért nem értik meg a szüleim, hogy a hangos zenében van valami elragadó.”

Szól az orgona. Még az utcán is hallani, a Krisztina téren. Azután jön a vilamos, csörömpöl, zakatol a síneken, és zúg: elnyeli az orgonasípok zenéjét.

